

יְמִלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלֵט פֶּבֶר בְּפִיךָ (איוב, כ"ב, ל)

מאת

אברהם גלזנר

רוב המפרשים מפרשים: האלוהים ימלט מרעה או ממות את שאינו נקי למענך ובזכות טוהר כפיך. הכפלת הפועל "מלט" באה לפי כך לשם השלמת החרוז. לדעתי אין זה הולם את הטכניקה המשוכללת של שירת איוב. בפרוש זה גם קושי רעיוני, כי נוח לא הציל את הרשעים שבדורו, ולא לוט את אנשי סדום, והנביאים פסקו: "כי אם איש בעונו ימות כל האדם האכל הבטר תקחינה שניו"¹, או: "הנפש החטאת היא תמות, בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן, צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה"². ואמנם, כדי להסיר קושי זה, הוסיפו מספר מפרשים להסביר שיש בפסוקנו רמז לכתוב בסוף הספר³: "ואיוב עבדי יתפלל עליכם, כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה".

יש שמפרשים את פסוקנו בצורה אחרת⁴, אך נראה לי, שבעיקרו הפרוש הנ"ל הוא הנכון וברצוני לבססו על דעת חז"ל.

ב"מבוא המקרא" על ספר איוב כותב מ"צ סגל⁵:

"אין כל צל של ספק שלמרות צורתו החיצונית הלפני-ישראלית הספר כולו הוא ישראלי שנוצר מתוך האמונה הישראלית ומתוך תנאי החיים הישראליים, והתכמים המדברים בו אינם חכמי בני קדם אלא חכמים ישראליים המתווכחים על יסודה של החכמה והאמונה המקובלת כפי שבודאי היו רגילים להתוכח בחבורותיהם בימי מחבר הספר".

משוכנע אני באמיתות דברים אלה ועל פיהם הגעתי לשתי מסקנות נוספות:
א. דברי הוויכוח המופשטים של החכמים הישראליים שבספר איוב מתבססים על המעשים המסופרים בספרי נביאים ראשונים ואחרונים.

1 ירמיה, ל"א, ל.

2 יחזקאל, י"ח, כ

3 איוב, מ"ב, ה.

4 ראה, למשל, המלבי"ם.

5 מ"צ סגל, מבוא המקרא, עמ' 636, סעיף 629.

אברהם גלזר

[2]

ב. קולות ברורים והדים מתוכנם של היכוחים הללו (בחבורותיהם) מצויים בים התלמוד, כפי שנמסרו מדור לדור מפי הרב לתלמידיו. קשרים אלה מומחשים בכל פרקי איוב; במעט דמיון נוכל לזהות את המשל שבספר איוב עם אישיות מסויימת בספרי הנביאים, וכן ניתן לגלות שאימרות מסויימות במשנה ובגמרא מקורן הראשוני הוא בספר איוב⁶. במאמר זה מבקש אני להראות כי תאורי הרשע והצדיק במענה אליפו, פרק כ"ב, חופפים את הידוע לנו על אחז וחזקיהו מלכי יהודה; בפרק כ"א מטריד את מחבר ספרנו גורלו של מנשה מלך יהודה, והפסוק שבכותרת המאמר תואם בתכנו את סיום הסוגיא של הגמרא בסנהדרין⁷ בדבר "המלכים שאין להם חלק לעולם הבא".

מנשה בן חזקיהו מלך יהודה

שני הנביאים ירמיהו⁸ ויחזקאל⁹ מתריעים כנגד "המשל הזה": "אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה". בס' מל"ב¹⁰ מצוי בסיס לדעה המובעת בפתגם זה: יאשיהו "שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו . . . אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול . . . על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה. ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני". גם ירמיהו תולה את קולר החורבן בצוארו של מנשה¹¹: "וננתים לַנְּעָה לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן יחזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלם". מנשה מלך חמשים וחמש שנה¹², יותר מכל מלך אחר ממלכי יהודה וישראל. כל השנים הללו הכעיס את ה', "וידבר ה' ביד עבדיו הנביאים . . . ונטיתי על ירושלם את קו שמרון ואת משקלת בית אחאב" וגומר. "וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד". ובכ"ג, וכל השנים הללו היתה ממלכתו איתנה, ולא עלה אויב על ארצו, אלא: "וישכב מנשה עם אבותיו ויקבר בגן ביתו בגן עזא. וימלך אמון בנו תחתיו". פרק כ"א באיוב מתאר בששה פסוקים (ח-יג) את כל הטובה והברכה שנפלה בחלקם של הרשעים; כעין תמצית הברכות המקדימות את פרשיות התוכחה¹³. אך המחבר בחר את מילותיו כדי להצביע על העובדה המפתיעה והמרגיזה שהרשע נמלט מכל עונש שנאמר בו כך:

6 דוגמאות אחדות לכך אפשר למצוא במאמרי בבית מקרא, ד(עא), תשל"ח, עמ' 483-495; ב(עג), תשל"ח, עמ' 189-202; ג(עח), תשל"ט עמ' 283-294; א(פ), תשמ"ט עמ' 9.

7 סנהדרין, ק"ד, ע"א.

8 ירמיה, ל"א, כט.

9 יחזקאל, י"ח, ב.

10 כ"ג, כה-כו; כ"ד, ג.

11 ירמיה, ט"ו, ד.

12 מל"ב, כ"א, יג, טו, יח.

13 ויקרא כ"ו; דברים כ"ח.

- [3] ימלט איינקי ונמלט כבר כפיך
- (ח): "זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם".
ההפך מהנאמר בתוכחה (דברים כ"ח, לב): "בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידך".
(ט): "בתייהם שלום מיוחד ולא שבט אלוה עליהם".
אפילו דבריו הרכיז של נתן הנביא: "אשר קָהַצְתָּוּ וְהִכַּחְתָּוּ בִּשְׁבַט אַנְשֵׁי וּבִנְיָמִן בְּנֵי אָדָם" ¹⁴ — לא נתקיימו בו.
- (י): "שורו עבר ולא יגעל" — בניגוד לנאמר בתוכחה: "והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליתכם וגעלה נפשי אתכם" ^{14א}.
(יב): "ישאו כתף וכנור וישמחו לקול עוגב".
השווה ישעיהו (ה', יא-יב): "הוי משכימי בבקר... והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתייהם ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו". התוספת "לקול עוגב" באה להזכירנו את יחזקאל כ"ג על "שתיים נשים... ושמותן שמרון אהלה וירושלם אהליבה". כשבע פעמים משתמש כאן יחזקאל בביטויים כגון "ותעגב על מאהביה", "ובכל אשר עגבה בכל גלוליהם נטמאה". זהו גם תוכן הפרק המספר על מלכות מנשה בספר מלכים.
- כל זאת כדי לחזק את השאלה הנוקבת:
(ז): "מדוע רשעים יחיו עתקו [ימים] גם גברו חיל".
בעקבות ירמיהו (י"ב, א-ב): "מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד. נטעתם גם שרשו ילכו גם עשו פרי קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם".
אין פרוט מעשיהם, פשעם וחטאתם של הרשעים אלא במלים כלליות ביותר כמו (יד-טו): "ויאמרו לאל סור ממנו" — למרות את הנאמר במשנה תורה ¹⁵: "לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל". ברור שמדובר ברשעים שרשעתם מפורסמת ומוסכמת על הכל. על זאת מעיד גם פסוק ו.
(ו): "ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות".
איוב מזכיר את קורות הימים שתוצאותיהן והשפעתן מורגשות במהלך חייהם של איוב ורעיו ומזעזעת את מודעותם והכרתם. אין כל צורך לשנן את חטאי מנשה ודורו. הם מנניים ומפורטים בס' מל"ב; כל מעייניו של איוב מופנים אל השאלות הנוקבות הנוגעות עד שורשי אמונתם של המתווכחים. אבל אין איוב מהרהר אחר מידותיו של הקב"ה.
(טז): "הן לא בידם טובם עצת רשעים רחקה מני".

14 שמו"ב ז', יב-יד.

14א ויקרא כ"ו, ל.

15 דברים י"ז, כ.

אברהם גלזנר

[4]

השומעים את דבריו על רוב טוב שנפל בחלקם של הרשעים עשויים לחשד באיוב שנתקנא הוא בהם ככתוב באסף המשורר¹⁵: "ואני כמעט נטוי רגלי... כי קנאתי בהוללים". "הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל". לכן הוא ממהר להסתייג מכל מחשבה כזו: "אשר לא הלך בעצת רשעים"¹⁵, התרחק מהם ומקהלם.

קושיה רודפת קושיה

(יז-יח): "כמה נר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם [ולא על זרעם]...

יהיו כתבן לפני רוח וכמץ גנבתו סופה"¹⁶.

איוב מסתמך על הפתגם במשלי (כ"ד, כ): "כי לא תהיה אחרית לרע נר רשעים ידעך". ושואל: "כמה?", או עד אימתי. אמנם הזהירו והוכיחו הנביאים את מנשה, אך לא קבעו גבול לזמן בו יוצא העונש לפועל אם לא ייטיב דרכו. האם אין זה מן הראוי שהאלוהים (יט): "ישלם אליו [בחייו] וידע", ככתוב¹⁷: "ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו, לא יאחר לשונאיו אל פניו ישלם לו".

"וידע" — (לשון קצרה של חכמים) "וידע מנשה כי ה' הוא האלוהים"¹⁸. אחר

שיסרוהו וילמדוהו לקח ("ומחמת שדי ישתה")¹⁸. אך מה תועלת ש...

(יט): "אלוה יצפן לבניו אונו"?! במיוחד צורבת שאלה זו על רקע המזמור¹⁹: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך". הלא אין הרשע מתעניין בכלל במה שיקרה אחרי מותו:

(כא): "כי מה חפצו בביחו אחריו ומספר חדשיו חצצו".

זאת בניגוד לנאמר באברהם²⁰: "למען אשר יצוה את בניו ואת ביחו אחריו ושמרו דרך ה'... למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו".

מעניין שטענה זו מקורה בדבריו המפתיעים של חזקיהו בתשובה לישעיהו²¹. הנביא אמר: "הנה ימים באים ונשא כל אשר בביחך... ומבניך אשר יצאו ממך...

15 א תהילים, ע"ג, ב-ג, יב.

16 שם, א, א.

17 כמו ישעיה, י"ז, יג: "ורדף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה".

18 דברים, ז', י.

19 דב"ב, ב, ל"ג, יג. נציין שאיוב, בפרק כ"א, מסתמך אך ורק על ספר מלכים ומתעלם מהמסופר בדב"ב.

20 לפי ישעיה, נ"א, יז: "אשר שתיית מיד ה' את כוס חמתו". אחת התכונות הבולטות בשירת איוב היא השימוש במילים ובביטויים שמשמעותם משתנה לפי מקומם במשפט. ראה למשל להלן כ"ט, ו: "ברחץ הליכי בחמה" — אותה מלה "חמה" משמשת כאן לקללה ושם לברכה, והקונטרסט מגביר את הרושם.

21 תהילים, ל"א, כ.

22 בראשית, י"ח, יט.

23 מל"ב, כ, יז-יט.

[5]

ימלט אי־נקי ונמלט בכר כפיך

ויאמר חזקיהו טוב דבר ה' אשר דברת ויאמר הלא אם שלום ואמת יהיה בימי". בלי משים יש בהתבטאות זו ניתוק השלשלת והתכחשות להבטחת ה' לדוד¹⁴: "והקימותי את זרעך אחריוך . . . וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם".

אין איוב מנסה להשיב על קושיות אלה אפילו ברמז. מסקנתו פשוטה וברורה, האל נשגב מבינתנו ואין אדם יכול להורות לו את אשר יעשה:
(כב): "הלא ילמד דעת והוא רמים ישפוט".

רעיון זה חבוי גם בדברי הרעים בפרקים הקודמים כגון י"א, ז וט"ו, ח. לכן, (כג-כו): המת "שלאנן ושלי" והמת "בנפש מרה" — "יחד על עפר ישכבו". ואין אדם רשאי להסיק מגורלו של חברו אם רשע ואם צדיק היה המת בחייו. ובנוגע לרשע שדובר עליו בפרק זה — הרי אזור כל המעשים הרעים שעשה ("והוא עשה") ולא בא על ענשו — זכה גם לקבורה נאה ביותר:

(לב-לג): "והוא לקבורת יובל ועל גדיש ישקוד. מתקו לו רגבי נחל", ככתוב¹²: "וישכב מנשה עם אבותיו ויקבר בגן ביתו בגן עזא". מנשה שקד לטפח את השדה, אשר ייעדו למקום קבורה לו, עד שהיה לגן מהולל, יפה נוף משוש כל הארץ, שהכל מתאוים לבוא ולטייל בו: "ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר". ממילא אנשים רבים "אין מספר" שוחרים אז פני קברו ונותנים לו כבוד שאבותיו הצדיקים לא זכו לכמותו.

עוברי דרך

אפינייים מאוד העדים שמביא איוב כדי לאמת את דבריו (כט-ל): "הלא שאלתם עוברי דרך", והם גם עדים נאמנים לקשר ההדוק שבין ספר איוב ותורת משה והנביאים: אין אלה עוברי דרך תמהוניים, אלא זרים המוכרים לנו היטב ממפגשים קודמים ולא נוכל להתנכר להם.

"וירא ה' אל שלמה שנית . . . והבית הזה יהיה עליון, כל עבר עליו ישם ושרק ואמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה"²².
"ושמתי את העיר הזאת לשמה ולשרקה כל עבר עליה ישם וישרק על כל מכתיה"²³.

נבואות אלה נתקיימו: "ואתתם לא תנכרו"²³ — לא תוכלו להתכחש לעובדות שהבית חרב, ישראל גלה מארצו והארץ היתה לשמה על אשר לא שמרו את מצוות ה' ועבדו אלוהים אחרים:

"ספקו עליך כפים כל עברי דרך שרקו ויניעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל הארץ"²⁴.

22 מ"א, ט', ח.

23 ירמיה, י"ט, ח; י"ח, ז.

24 שם, י"ט, ד.

24 איכה, ב', טו וכן א', יב וראה גם תהלים פ', יג; פ"ט, מב.

[6]

אברהם גלזר

איוב ממשך ומסביר את הליכות העולם בהנהגתו של האל:
(ל): "כי ליום איד יחשך רע [העונש שהקב"ה מביא על הסרים מאחריו]²⁴ ליום
עברות יובלו" [כמו: "כשה לטבח יובל"²⁵].

כנאמר אל משה: "הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם"²⁶.
כלומר הפורענות הצפויה נשמרת ליום המיועד, הוא "יום איד" המוגדר בשירת
האזינו²⁷: "לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם. כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו".
וצפניה קראו "יום עברה"²⁸: "קרוב יום ה' הגדול . . . יום עברה היום ההוא, יום צרה
ומצוקה יום שואה ומשואה" וגומר, וכן גם נביאים אחרים²⁹.
זהו זה של "עוברי־דרך" מוביל אותנו גם אל מקור שני הפסוקים הקודמים:
(כז-כח): "הן ידעתי מחשבותיכם ומזימות עלי תחמסו.
כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים".

פסוק כז הוא פראפרזה של דברי ירמיהו³⁰:
"ויאמרו לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות . . . לכו ונכהו בלשון . . . כי כרו
שוחה לנפשי . . . והיו מכשלים לפניך, בעת אפך עשה".
"בית נדיב" הוא "בית יער הלבנון"³¹ שבנה שלמה המלך, ומסמל את מלכות
בית דוד ביהודה וירושלים:

"ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה . . . ויבן את בית יער הלבנון מאה אמה
ארכו" וגומר, "וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכלי בית יער הלבנון זהב סגור".
"אהל" היא מלכות שאינה מתקיימת אלא שניים שלושה דורות. "אהל משכנות"
היא מלכות ישראל, ככתוב: "מה טבו אהליך יעקב משכנותיך ישראל". נחרב האהל
"מפני רעת עמי ישראל" ונחרב גם הבית כנבואת ירמיהו³²: "ויתפשו אתו הכהנים
והנביאים וכל העם לאמר מות תמות. מדוע נבית בשם ה' לאמר כשלו יהיה הבית הזה
והעיר הזאת תחרב".

קיצור תכנו של פרק כ"א

תמצית ניחומי הרעים את איוב היה³³: הקב"ה מגן על הנקיים ועל ההולכים בדרך

24 ראה להלן (איוב, ל"ח, כג): "אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלתמה".

25 ישעיה, נ"ג, ז וכן ירמיה י"א, יט.

26 שמות ל"ב, לד.

27 דברים ל"ב, לה.

28 צפניה, א', יד-טו.

29 כגון ישעיה, י"ג, ט-יא; יחזקאל, ז', יט.

30 ירמיה, י"ח, יח-כג.

31 מל"א, ז', א-ב; י', כא.

32 ירמיה, כ"ו, ח-ט.

33 ראה למשל איוב, ד', ז-ט.

[7]

ימלט אייגקי ונמלט בבר כפיך

הישרה ויאבד את הרשעים. תשועתו הצפויה של איוב תצמח מהענשת איש ריבו. "וישע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון"³⁴. איוב דוחה "תנחומות" (ב) אלה: "ואיך תנחמוני הבל" (לד) בידועכם שיש רשעים אשר "יבלו בטוב ימיהם" (יג), ואחר שנים רבות "על גדיש ישקוד" (לב), כהבטחת אליפו לצדיקים: "תבוא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו"³⁵. טענת איוב מתבססת על דעת חכמים שמנשה בן חזקיהו רשע גמור היה: "שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא. שלשה מלכים ירבעם, אחאב ומנשה"³⁶.

למעשה מהווה פרק כ"א יחידה לעצמה בתוך הספר, כפי שמורות המילים "תנחומות" ו"תנחמוני" בתחילתו ובסופו של הפרק, וענינו: רשע וטוב לו. עובדה זו נוגדת את תורת הגמול ואיוב קובע כי דרכי השם נשגבים ממנו (כב), זאת אחר שהקדים ושאל שלוש שאלות קשות:

א. מדוע רשעים מאריכים ימים ומצליחים במעשיהם? לפי ירמיהו י"ב.

ב. מתי יבואו רשעים על ענשם, או: מה מידות "ארך אפיים"? לפי ירמיה ט"ו,

טו.

על שאלה זו ניתנה תשובה בברייתא³⁷ בלבוש המדרש: "כשעלה משה למרום מצאו לקב"ה שיושב וכותב 'ארך אפים'. אמר לפניו: רבוננו של עולם ארך אפים לצדיקים? אמר לו: אף לרשעים. אמר לו: רשעים יאבדו. אמר לו: השתא חזית מאי דמבעי לך. [עתה תראה שבבוא הזמן תודקק למידה זו]. כשחטאו ישראל אמר לו לא כך אמרת לי: ארך אפים לצדיקים? אמר לפניו רבש"ע, ולא כך אמרת לי אף לרשעים, והיינו דכתיב³⁸: יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר: ה' ארך אפים."

ג. מה טעם לפקוד "עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים"³⁸? כלומר, הרשעים נמלטים מענשם והדורות הבאים אחריהם נושאים ככל הסכל והזעם. ברור שאיוב, כמו ירמיהו⁸ ויחזקאל⁹, מתנגד למשל הנפוץ: "אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה". הניגוד בין דברי תורה ודברי נביאים הוא פנים אל פנים, ואני אסתפק בציטוט דברי הגמרא³⁹ על ניגוד זה: "א"ר יוסי בר חנינא ארבעה גורות גזר משה רבנו על ישראל באו ארבעה נביאים וביטלו... משה אמר: 'פוקד עון אבות על בנים', בא יחזקאל וביטלה: 'הנפש החוטאת היא תמות'."

34 איוב, ה', טו.

35 שם, ה', כו.

36 סנהדרין, פ"י, מ"ב. "רבי יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעולם הבא" אחר שלפי דבה"ב (ל"ג, ג) חזר בחשבוה. עלינו להסיק, שאיוב מסתמך על ספר מלכים ב (כ"א, ג-יג) המשווה את מנשה לאחאב מלך ישראל. וראה הערה 18 למעלה.

37 סנהדרין, קי"א, ע"א למטה.

38 במדבר, י"ד, יז-יח.

39 מכות, כ"ד, ע"א למטה.

אברהם גלזר

[8]

אולם "עוברי דרך" (כט) הבאים מירושלים החרבה מעידים שהעיר חרבה בימיהם של בני יאשיהו בעטיו של מנשה אבי אבי אביהם, כגזרת משה רבנו לפי לשון המדרש הנ"ל.

על כן קושיה רביעית בפי איוב:

(לא): "מי יגיד על פניו דרכו והוא עשה מי ישלם לו".

התשובה לשאלה זו משתמעת מאליה: כל "איש תם וישר, ירא אלוהים וסר מרע" חייב להוכיח את הרשעים שבדורו, כפי שעשו הנביאים בזמנם. רעי איוב מנסים להשקיטו ומסתמכים על דברי ישעיהו⁴⁰:

"לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם.

כי הנה ה' יצא ממקומו לפקד עון יושב הארץ עלי".

חלקים מסויימים בפרקנו, כגון פסוקים כג-לא פונים לשתי חזיתות: הם מתייחסים למשל, מנשה ובני דורו והדורות שלאחריו, ולנמשל, איוב ורעיו ואיש ריבו אליהוא. אך יריעת קורות חייו של איוב, ותהפוכות ריבו עם אליהוא, ועמידת רעיו בצד כשהם נמנעים מלהתערב בריב זה, רחבה מאוד ואין אלה נושא המאמר הזה.

קיצור הכן פרק כ"ב

הפרק דן בשני מלכים: האחד רשע והשני צדיק. מפורטים חטאי הרשע (ה-ט), ומחשבתו על האל בשמים (יב-יד). אליפו מדמה את המלך הרשע ואת בני עמו לאנשי סדום, או לדור המבול (טו-יז) ומסתייג מהרשעים בלשון דומה להסתייגותו של איוב בפרק הקודם (יח). נמצא שאליפו ואיוב מסכימים בדעתם על הרשעים, ואין חלוקי דעות ביניהם; הם מספרים על מעשיהם ותולדותם של שני רשעים נבדלים, שאפשר לגלות דמיון ברשעותם, אך אי-אפשר להקשות מגורלו של זה על גורלו של זה. אף אין אליפו טורח לספר לנו מה היה בסופו של אותו רשע, ואין כל מילות וויכוח בראש המענה, אלא שתי שאלות עקרוניות (ב-ג), שהן כעין כותרת לפרק. בפסוק יט חולף אליפו בפתע לדבר על שמחת הצדיקים כמו ישעיהו⁴¹: "העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם". ובהמשך, עד סוף הפרק, הוא מספר על גורלו של המלך הצדיק "השב עד שדי" והטובה שנפלה בחלקו. מודגש שטובה זו אינה חמרית, אלא עונג רוחני. בדרך כלל, נושא פרקנו הוא יחסו של האדם אל אלוהיו ותבנית המשל בנויה על אחז מלך יהודה וחזקיהו בנו.

שתי שאלות שהן אחת

(ב-ג): "הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל.

החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תחם דרכיך".

40 ישעיה, כ"ו, כ-כא.

41 שם, ט', א.

[9] ימלט אי-נקי ונמלט כבר כפיך

השאלה הראשונה היא מנקודת מבטו של הצדיק ה"משכיל", האם הוא שומר על מצוות השם ("עלימו") בכדי להועיל לאל? התשובה על השאלה היא שלילית כפי שידגם בהרחבה בחציו השני של הפרק. הפעל "יסכן" משמש בשני מובנים שונים, לפי הטעם הטוב של השירה; בצלע הראשונה פרושו "יועיל", או יביא תועלת, כמו למעלה⁴², ובצלע השניה הוא ענין של שמירה והסתגלות כדבר התורה: "ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו את כל אשר תעשון"⁴³ כן נאמר גם בחזקיהו: "וידבק בה' לא סר מאחריו וישמר מצותיו . . . והיה ה' עמו בכל אשר יצא ישכיל"⁴⁴.

השאלה השניה מופנית אל אדם שייראתו לקויה או מפוקפקת, כמתואר בפסוקים יב-יד. הילך האדם בדרך הישרה למען הבצע (השכר המובטח מאת השם), כי בצדקתו עשה את חפצו של שר? כתוכחת מלאכי⁴⁵: "אמרתם שוא עבד אלוהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני ה' צבאות".

כל "כיי" שבשני הפסוקים פרושו שונה מחברו: א) כאשר, ב) שתצדק, ג) לכן. אנטיגנוס איש סוכו סיכם שאלות אלה בלשון חכמים⁴⁶: "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. ויהי מורא שמים עליכם".

סיום אימרתו של אנטיגנוס מתיחס לשאלה השלישית שבראש פרקנו (ד): "המיראתך יכיחך יבוא עמך במשפט".

הרשע שמדובר עליו כאן מתחזה כירא אלוהים, וכאשר הנביא בא אליו בהצעה⁴⁷: "שאל לך אות מעם ה' אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה" (ראה פסוק יב בפרקנו), מתחסד הוא ועונה: "ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את ה' ". אך הנביא מכיר ויודע את מחשבת אחז ונוזף במלך: "שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי". (ראה פסוקים יג-יד).

חטאי המלך אחז ופחדיו (ה-יא)

(ה): "הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך".

כמו דור המבול⁴⁸: "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום".

42 איוב, ט"ו, ג.

43 דברים, כ"ט, ח.

44 מל"ב, י"ח, ו-ז. יצויין עוד שתואר הכבוד "משכיל" ניתן גם לדרד: "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל"

(שמו"א, י"ח, יד) ולמלך המשיח: "ומלך מלך והשכיל" (ירמיה, כ"ג, ה).

45 מלאכי, ג', יד, או בלשון ישעיהו (נ"ח, ג): "למה צמנו ולא ראת ענינו נפשנו ולא תדע הן ביום

צמכם תמצאו חפץ".

46 אבות, פ"א, מ"ג.

48 בראשית, ו', ה, יג.

47 ישעיה, ז, יא-יג.

אברהם גלזר

[10]

אליפו מדמה רשע זה לאנשי דור המבול (ראה גם פסוקים טו-טז), אך התורה ממשיכה שם: "ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני וגומר". אבל אליפו מוסיף: "ואין קץ" לרשע זה שהוא אינו "רשע להכעיס" כמו מנשה. הגזומה באה לגרוע מכבוד העוונות.

יש פה גם העמדת הקצוות זה מול זה, בימי אחז מזה ובימי חזקיהו מזה⁴⁹: "לסרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו"⁵⁰.

בפסוקים ו-ט מונה אליפו את חטאות הרשע: חובל בגד העני (אף שלא הלווהו), מונע מים ולחם מהעייף והרעב, מעודד אלימות ועושק אלמנות ויתומים במשפט. חטאים חברתיים שכיחים של בודדים המוזכרים, למשל, בישעיהו פרק נ"ח⁵¹ שכבר ציטטנוהו למעלה. אלא שהצלע השניה בפסוק ד: "יבוא עמך במשפט" מפנה אותנו אל פרקי ישעיהו הראשונים המתארים משטר חברתי מושחת. נביא כאן מספר פסוקים מישעיהו לפי הפסוקים בפרקנו כדי להמחיש את האמור:

- (ו): "כי תחבל אחיך חנם ובגדי "ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו. ערומים תפשיט". כנגד: אתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם.
(ז): "לא מים עיף תשקה ומרעב תמנע מה לכם תדכאו עמי לפני עיניים לחם", כנגד: חטחנו"⁵².

"לכן גלה עמי מבלי דעת וכבדו מתי רעב והמונו צחה צמא"⁵³.

מן הראוי לסקור כאן את הסיפור המופלא בדהי"ב כ"ח על פקח בן רמליהו שהרג "ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד" ולקח בשבי "מאתים אלף נשים בנים ובנות". "ויקמו אנשים מראשי בני אפרים", "ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבשו וינעלו ויאכלום וישקום...".

אחר מפלה מבישה זו של אחז קם ביהודה חוג שליטים חדש, בעלי זרוע, שישעיהו מכנה אותם "קציני סדום"⁵⁴, "והסכן הזה שבנא אשר על הבית"⁵⁵ בראשם. אלמנות יתומי מלחמה שמשו להם לטרף:

(ח): "ואיש זרוע לו הארץ ונשוא פנים [במשפט] ישב בה".
נשואי פנים אלה לא היו מבעלי הצדקה, אלא כפני הדור, כנאמר בישעיהו⁵⁶:

49 ישעיה, ט', ו.

50 למען הדיוק נביא כאן גם את הפסוק: "ואין קצה לאצרתיו" (שם, ב', ז).

51 שם, נ"ח, ו-ז, י.

52 ישעיה, ג', יד-טו והוסף לקרוא גם פסוקים ו-ט.

53 שם, ה', יג. 54 שם, א', י.

55 שם, כ"ב, טו-כא.

56 שם, ט', יג-יד.

[11]

ימלט איינקי ונמלט בבר כפיך

"ויכרת ה' מישראל ראש זונב כפה ואגמון ביום אחד. זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב".

(ט): "אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים ידכא". כנגד:

"הוי החקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו. להטות מדין דלים ולגזול משפט עניי עמי, להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו"⁵⁷.

האלמנות והיתומים חפשו עזרה, משענת, בפני שופטיהם העריצים:

"כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קציץ תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ירך"⁵⁸.

"והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלכש רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו"⁵⁹.

אך ללא תקוה, כי: "וזרעות יתמים ידכא":

"ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו וירחבו הנער בזקן והנקלה בנכבד"⁶⁰. "ויקן למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה"⁶¹. כל זאת בא על אחז משום חוסר יראתו את השם; לא בטח בו ולא עבדו אלא למען הבצע, על מנת לקבל שכר. ועיין דבהי"ב, כ"ח, ט-כג: "ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אחס, להם אזבח ויעזרוני. והם היו לו להכשילו ולכל ישראל".

איוב, כ"ב

ישעיה, ז'-ח'

(י): "על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאום".
ארם על אפרים. וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח".

(יא): "או חשך לא תראה ושפעת מים תכסך".

(ח', ו-ח): "יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט... הנה אד' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים... ועלה על כל אפיקיו שטף ועבר עד צואר יגיע וגומר".

בניגוד למובטח לדור צדיק לעתיד לבוא⁶²: "אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך... שפעת גמלים תכסך... כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלות ה' יבשרו".

57 שם, י', א-ב.

58 שם, ג', ו; וראה גם פסוק ד: "ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם".

59 שם, ד', א.

60 שם, ג', ה. 61 שם, ה', ז.

62 שם, ט', ה-ו. הפוך בו והפוך בו ותגלה שאיוב מרבה להבליט את המצב הרע (בימי אחז) על רקע ביטויים המתייחסים אל זמנים טובים, ואילו ביטויים מתוכחות ישעיהו מקשטים את התיאורים מימי חזקיהו בחזיו השני של הפרק.

[12]

אברהם גלזנר

(יב): "הלא אלוה גבה שמים וראה (ז', יא): "שאל לך אות מעם ה' ראש כוכבים כי רמו".
אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה".

בכל מקום בתנ"ך מתבקש אדם להרים עיניו לשמים כדי למלא לבו יראת שמים⁶³, השמים מספרים כבודו, חוץ ממקרה זה שהתוצאה הפוכה מהמצופה.

(יג-יד): "ואמרת מה ידע אל, הבעד ערפל ישפט עבים סתר לו ולא יראה, וחוג שמים יתהלך".
(כ"ט, טו-טז): הוי המעמיקים מה' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו. הפככם . . . כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני וגומר".

פסוקים אלה בנויים בעיקר עפ"י המזמור לאסוף⁶⁴: "ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון", ואליו נצטרפו ביטויים מישעיהו⁶⁵: "כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יורה ה' וכבודו עליך יראה", וכן: "הישב על חוג הארץ . . . הנוטה כדק שמים", כנאמר: "הפככם"⁶⁶!

אליפו ואיוב אמרו דבר אחד ולא נחלקו ביניהם

הקב"ה נשפט עם רשעי עולם באש ובמים, אליפו מזהיר מללכת בדרכם: (טו-טז): "הארח עולם תשמור"⁶⁵. . . אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם".
קשה לקבוע אם הוא מתכוון לדור המבול או לאנשי סדום שנידונו בנהרי אש, או לשניהם כאחד. מקודם אמר (פסוק יא): "ושפעת מים תכסך" ולהלן (פסוק כ) הוא אומר "ויתרם אכלה אש", הרי נרמזים אלה ואלה. הצד השווה שבהם (יז): "האמרים לאל סור ממנו ומה יפעל שדי למו", כמו גם מנשה ובני דורו (כ"א, יד): "ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו".
(יח): "והוא מלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקה מני".
אליפו מסתייג מ"עצת רשעים"⁶⁶ בנוסח המקובל שהשתמש בו גם איוב למעלה

63 בראשית, ט"ו, ה-כא; דברים, י', יד-כב; ישעיה, נ"ה, ט-יא; תהלים, ח', ד-ה; ק"ג, יא; איוב, י"א, ז-ט; ל"ה, ה-ז.

64 תהלים, ע"ג, יא. 65 ישעיה, ס', ב; מ', כב.

66 בניגוד לכתוב במשלי (ב', כ) "וארחות צדיקים תשמר".

66 "אשר לא הלך בעצת רשעים", תהלים, א', א.

[13]

ימלט אי־נקי ונמלט כבר כפיך

(כ"א, טז), אך הוא מוסיף עליו ומזכיר לנו דבר נביא⁶⁷ ודבר תורה⁶⁸: "והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל".
"לתת לך... ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וגומר".

אם נחזור ונעיין עתה בדברי איוב (כ"א, טז): "הן לא בידם טובים" — ניוכח שמחבר ספר איוב חילק את הפסוק בתורה ואת האמור בנביא ("לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו") בין שני פרקים ושני דוכרים (איוב ואלפז), ולמעשה שניהם משלימים זה את זה. יש הבדל־מה בין רשע לרשע; זה אומר: "ומה יפעל שדי למו" וזה אומר בזדון: "ודעת דרכיך לא חפצנו", אך איוב ואלפז מתרחקים ונבדלים מהרשעים החטאים, בעצת החכם במשלי⁶⁹, "בני אם יפתוך חטאים אל תבא אם יאמרו לכה אתנו... נמלא בתינו שלל... בני אל תלך בדרך אחס מנע רגלך מנתיבתם".

אין תמה כי אליפז מדבר בסגנון איוב, כי מחבר אחד חיבר את הספר והוא שם את הדברים בפי אליפז למען התכנית והמבנה של הספר, שעלה במחשבתו של המחבר.

ויהי במלון חזקיהו

(יט): "יראו צדיקים וישמחו ונקי ילעג למו".

הפסוק בנוי על שני פסוקי תהילים וכולל את תכנם:

"יראו צדיקים ויראו ועליו ישחקו"⁷⁰

"יראו ישרים וישמחו וכל־עולה קפצה פיה"⁷¹.

אליפז עובר בפתע מענין הרשע, ללא הבדיל, אל הצדיקים ומוסר בכך את רוח הכתוב⁷²: "וישמח יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם כי בפתאם היה הדבר".
להלן⁷³ מתוארת השמחה במלים נרגשות: "ויעשו שבעת ימים שמחה... וישמחו כל קהל יהודה... ותהי שמחה גדולה בירושלם כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא כזאת בירושלם".

קודם לכן, התקדשו והטהרו הכהנים והעם וגם העבירו קול לבוא לעשות פסח לה':
"ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעיגים במ"⁷⁴. הווה אומר: "ונקי ילעג למו" — עתה, כל אלה שהטהרו

67 הושע, ב', י.

68 דברים, ו', י-יא.

69 משלי, א', טו.

70 תהלים, נ"ב, ח.

71 שם, ק"ז, מב. מחבר הקדושה לימים נוראים חזר ופירט אותם אחד לאחד: "ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלו... ועולתה תקפץ פיה וגומר".

72 דבהי"ב, כ"ט, לו.

73 שם, ל', כג-כו.

74 שם, שם, י.

אברהם גלזר

[14]

מטומאתם לועגים ללא-נקיים שנמנע מהם מלבוא למקדש ומלהשתתף בשמחה הגדולה בירושלם.

(כ): "אם-לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש"

סיבת השמחה היא הכחדת הקמים עלינו (= "קימנו") שנחריב וצבאו: "וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור . . . ומיצאו מעיו שם הפילהו בחרב"⁷⁵. ובישעיה נאמר⁷⁶: "והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד".

אך יש שקוראים: "אם לא נכחד", בלי מקף, וטעמם עמם, כי חביב על מחבר ספר איוב להרבות במשמעותו של פסוק אחד ולהעלות בו יותר מענין אחד. לפי קריאה זו: לא נכחד קימנו (= "קימנו"), ומלה חריגה זו שאין לה אחות ורעה מרמזת על כוונת המחבר. הפסוקים בישעיהו שתומכים בפרוש האחרון הם: "לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט וגומר"⁷⁷, "ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת במ זרע קדש מצבתה"⁷⁸. בזה יכולנו לראות גם סיום דברי אליפז על סוף הרשעים אחז וחבורתו.

נצטט כאן עוד שני פסוקים שמוסיפים נופך לפסוקנו: "ויתרם תאכל חית השדה"⁷⁹ — הוא המקור הראשון לצלע השניה של פסוקנו. "כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה וגומר"⁸⁰ — הוא ניסוח לימודי לפרוש השני.

דרכי שלום

(כא): "הסכן נא עמו ושלם בהם תבואתך טובה".

זה תוכן "האגרות מיד המלך ושריו . . . לאמר בני ישראל שובו אל ה' . . . וישב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור . . . תנוידי לה' ובאו למקדשו . . . כי חנון ורחום ה' אלהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו"⁸¹.
 "הסכן נא עמו" היא קריאת חזקיהו אל בני ישראל לשוב אל ה' ואל מקדשו בירושלם. אז ישבו בשלום בארץ וה' יגונן עליהם.
 "בהם" — בשמירת המצוות. כמו: "ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם"⁸², וכן "גם עבדך נזהר בהם"⁸³.

75 שם, לב, כא.

76 ישעיה, י', טז-טז.

77 שם, א', ט.

78 שם, ו', יג.

79 שמות, כ"ג, יא.

80 משלי, ב' כא-כב.

81 דבה"ב, ל', ו-ט.

82 ויקרא, י"ח, ה; יחזקאל, כ', יא.

83 תהלים, י"ט, יב.

ימלט אי-נקי ונמלט כבר כפיך

[15]

"תבואַתְךָ" — בכוונה; תבואנה עליך ברכות משה ליוסף: "תבואתה לראש יוסף"⁸⁴. ואם נקרא: תְּבֹאֲתְךָ, הרינו מקיימים את הכתוב במשלי: "כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך וימלאו אסמך שבע ותירוש יקביך יפוצו"⁸⁵. וכך דרש רבי יוחנן⁸⁶: "מאי דכתיב עשר תעשר — עשר בשביל שתתעשר". דברים אלה מסופרים לפרטיהם, באר היטב, בספר דבהי"⁸⁷. "ויאמר מהחל התרומה לביא בית ה' אכול ושבוע והותר עד לרוב כי ה' ברך את עמו והנותר את ההמון הזה". (כב): "קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך".

יש כאן רמז ברור אל מלאכי⁸⁸. "תורת אמת היתה בפיהו . . . בשלום ובמישור הלך אתי . . . ותורה יבקשו מפיהו". אך הסגנון מורה כי ההפניה היא בעיקרה אל הרצאת החכם בראש ספר משלי⁸⁹: "בני אם תקח אמרי . . . תטה לבך לתבונה", ואמרות החכם בשבח התורה (החכמה) ודרכי שלום: "דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום". הקבלות לספר משלי ניתן למצא לכל אורך פרקנו; כבר העירונו על אחדות מהן, וכן נעשה בהמשך.

טור סיני⁹⁰ מעיר כאן: "המשפטים הבאים מביאים את התשובה הישירה לפס' ב-ג. וכשם שאין השאלות בגוף שני (שכפס' ג ואילך) פונים אל איוב דוקא, אלא אל האדם בכלל, כך אין דברי התשובה והנחמה בגוף שני מכוונים אליו אלא אל כל אדם, ואין ללמוד מהם על צדקת איוב או על חטאו. כל הדברים הם ייעודים כלליים וטיפוסיים מספרות המוסר".

ובכן שני הפרקים כ"א וכ"ב בספר איוב הינם פרקים לימודיים העוסקים בבעיות הסטוריות דתיות וסגנונם וצורתם אפינית לספרות המוסר. בכל זאת, יש בשני הפסוקים כא-כב משהו שמיחד אותם; אליפו מביע בהם את יחסו ואת יחס רעיו לריב שבין איוב ואלהיו. הוא מיעץ לאיוב להשלים עם אליהוא, להכיר ברבונותו ולחדול מלהרשיע בפומבי אותו ואת אבותיו. הכתובים בתהלים ל"ז (ז-יא) הולמים מאד את הדברים המשתמעים מדברי אליפו: "דום לה' והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות. . . ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו. וענוים ירשו ארץ והתענגו על-רוב שלום".

84 דברים, ל"ג, טז.

85 משלי, ג', ט-י.

86 תענית, ט"ט, ע"א, ברור לפי ההמשך בגמרא כי זו דרשה עתיקה הידועה גם לחינוקות דבית רבן.

וראה גם מלאכי, ג', י.

87 דבהי"ב ל', ד-י.

88 מלאכי, ב', ו-ז.

89 משלי, ב', א-ב; ג', יד-יח.

90 טור סיני: ספר איוב עם פירוש חדש, תשי"ד. בהערה אחרת, לפס' ה, שולל טור סיני את האפשרות להאשים את איוב ככל הכתוב בתחילת פרק זה, הרי אליפו עצמו מעיד בפרק ד', ג-ו על תום דרכו ועל יראתו של איוב.

אברהם גלזר

[16]

איוב מסרב מלהענות לשידוליו של אליפו ומסביר את עקשותו ואת טעמו בפרק כ"ז: "אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה"⁹¹. אליהוא בנאומיו מזכיר פעמים את סרובו של איוב מלהתפייס: "כי אמר [איוב] לא יסכן גבר ברצחו עם אלהים"⁹² [השופט והמושל]. "כי תאמר מה יסכן לך מה אעיל מחטאתי"⁹³ [אם אתחטא].

בשבחו של חזקיהו

(כג): "אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך".

כמסופר על חזקיהו⁹⁴: "הוא בשנה הראשונה במלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית ה' ויחזקם . . . והוציאו את הנדה מן הקדש". כלומר השיבה אל השם נתבטאה בפועל בהרחקת "כל הטמאה אשר מצאו בהיכל ה'". ועתיד היה לבא על שכרו עבור מעשה זה: "ולאמר לירושלם תבנה"⁹⁵.

(כד-כה): "ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך".

כנבואת ישעיהו⁹⁶: "והאלילים כליל יחלף. ובאו במערות צרים ובמחילות עפר . . . כיום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפר פרות ולעטלפים. לבוא בנקרות חצרים ובסעפי הסלעים וגומר". "בצר" היא מלה יחידאית, אך בהקבלה ל"אופיר" מבינים אנו שמדובר על כסף וזהב וחפצים יקרים אחרים שרוב בני אדם חושקים בהם. יש למלה "בצר" גם משמעות של "בטחון" — אלה "אלילי כספו ואלילי זהבו" של עובד האלילים אשר הוא בוטח בהם; "ויוציאו את כל הטמאה . . . ויקבלו הלויים להוציא לנחל קדרון חוצה"⁹⁴. אבל החכמה "טוב סחרה מסתר כסף ויקרה היא מפנינים"⁹⁷. ועצת החכם היא⁹⁸: "ולבך תשית לדעת . . . להיות בה' מבטחך".

בימי חזקיהו היה השם מבטחם: "פתחו שערים ויבא גוי צדיק . . . תצר שלום שלום כי כך בטוח וכו'"⁹⁹. צדקת חזקיהו היתה לא למען הבעע, ושלא על-מנת לקבל פרס, בכ"ז: "ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה מאד וגומר"¹⁰⁰. "כסף תועפות" מוזכר רק דרך אגב ואין זה עיקר. ואולי יש כאן צרוף ותרגום שלושה פסוקים: "ותועפות

91 איוב, כ"ז, ד.

92 שם, ל"ד, ט.

93 שם, ל"ה, ג.

94 דבהי"ב, כ"ט, ג-ה, טז.

95 ישעיה, מ"ד, כח.

96 ישעיה, ב', יח-כא.

97 משלי, ג', יד-טו.

98 משלי, כ"ב, יז-יט.

99 ישעיה, כ"ו, ב-ד.

100 דבהי"ב, ל"ב, כז-כט.

[17]

ימלט איינקי ונמלט בבר כפיך

הרים לו" (תהלים, צ"ה, ד), "ולזבולן אמר . . . ושפוני טמוני חול" (דברים, ל"ג, יח-יט), "אל מוציאו ממצרים כתועפות ראם לו יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ" (במדבר, כ"ד, ח). הציווי "ושית" מתיחס לשלושת הנכסים המוזכרים "בצר", "אופיר" ו"כסף [אשר] לך", כי אינך צריך להם היות "והיה שדי בצריך". פסוקינו מקבילים, אם כך, לדברי ישעיהו (ס', יט): "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך".

(כו): "כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך" [להושיעך].

כמו בישעיהו¹⁰¹: "אז תתענג על-ה' והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגומר". העונג הוא רוחני עצם ההרגשה של קרבת השם; "ששכר מצוה — מצוה"¹⁰². חזקיהו שם בשדי בטחונו ואליו נשא את פניו כאשר עלה עליו סנחריב¹⁰³: "חזקו ואמצו . . . כי עמנו רב מעמו. עמו זרוע בשר ועמנו ה' אלהינו לעזרנו ולהלחם מלחמתינו".

(כו): "תעזר אליו וישמעך ונדריך תשלם".

כנאמר במלכים ב¹⁰⁴: "בימים ההם חלה חזקיהו למות . . . ויסב את פניו אל הקיר ויתפלל אלה'. . . שוב ואמרת אל חזקיהו . . . שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני רפא לך, ביום השלישי תעלה בית-ה'". הוזה אומר: "ונדריך תשלם". (כח): "ותגור אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור".

שינוי מעשה בראשית כנאמר¹⁰⁵: "ויאמר יחזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות. ויקרא ישעיהו הנביא אל ה' וישב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז אחרנית עשר מעלות". ובמשלי שלמה כתוב¹⁰⁶: "וארח צדיקים כאור נגה", וכן אמר ישעיהו¹⁰⁷: "ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם".

(כט): "כי השפילו ותאמר גוה ושח עינים יושע"

ברור כי פסוק זה יוסד על הפסוק החוזר בישעיהו¹⁰⁸: "עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים" — בימי אחז. ועתה, בימי חזקיהו התאמר¹⁰⁹ גופה של האומה והשם הושיע את ענוי-ארץ.

101 ישעיה, נ"ח, יג-יד.

102 אבות, פ"ד, מ"ב.

103 דבהי"ב, ל"ב, ז-ח.

104 מל"ב, כ', א-ה.

105 שם, שם, י-יא.

106 משלי, ד', יח.

107 ישעיה, ט', א.

108 שם, ב', יא, יז; ה', טו.

109 כן פרש גם טור סיני.

[18]

אברהם גלזר

"ותאמר גוה" — דומה הגיה זו ל"תמר" (בלי אל"ף) ולכן שומעים אנו עוד: "זאת קומתך דמתה לתמר"¹¹⁰, וגם: "צדיק כתמר יפרח כארו בלבנון ישגה"¹¹¹.
 (ל): "ימלט אי־נקי ונמלט בבר כפיך".
 "ימלט" — כנאמר בישעיהו¹¹²: "שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אך שם נקבצו דיות אשה רעותה".
 "קפוז" — חיה, או עוף טמא מלטה. אין אנו יודעים מה טבעו של עוף זה ולמה אנו נרמזים כאן ע"י ישעיהו.

"אי־נקי" = אין נקי = טמא. נקט אליפו לשון נקיה ודרך קצרה כעצת חז"ל. ובכן, חזקיהו שהיה "נקי" — ראה למעלה פסוק יט: "ונקי ילעג למו" — הולידו אי־נקי, הוא אחז, שאופיו ומעשיו תוארו בחלק הראשון של פרקנו. "ונמלט" אחז מאשו של גהינום בזכותו של חזקיהו. נמצא שאנשי הכנסת הגדולה לא מנו את אחז בין המלכים שאין להם חלק לעולם הבא בזכות בנו חזקיהו שצדיק היה. זו גם המסקנה שאליה מגיעה השקלא וטריא במסכת סנהדרין⁷: "ומפני מה לא מנו את אחז? ... ברא מזכי אבא, אבא לא מזכי ברא ... השתא דאתית להכי אחז נמי לא אימני משום כבודו של חזקיהו". כווננו אמוראי בבל בניתוח הגיוני לדעת אנשי הכנסת הגדולה, כי חוט מחשבה אחד משוך ביניהם, הוא דרך לימוד התורה הנמסרת בקבלה. זהו גם הבסיס למסקנת מ"צ סגל שמוזהה את ספר איוב עם דברי "חכמים ישראליים המתווכחים על יסודה של החכמה והאמונה המקובלת"⁵, כמובא בתחילת מאמר זה.

הערה אחרונה

בזמן כתיבת מאמר זה שמתי לב לכך שהמובאות של אליפו הינן מישיעיהו ומדה"י, אך איוב מתעלם מהכתוב על מנשה בדה"י ומסתמך בלעדית על ספר מלכים. אם כך, מצאנו בספר איוב את מקור המחלוקת (סנהדרין, פ"י, מ"ב)³⁶ בין חכמים ורבי יהודה, הטוען שמנשה חזר בתשובה.

יכולנו לנסות ולפרש את הפסוק כ"ב, ל: הנקי, חזקיהו, הוליד "אי־נקי", הוא מנשה, שנמלט בזכות אבות מהעונש שהיה ראוי לו. אין פרוש זה נראה לי, כי הוא מנוגד לכל האמור בתורה ובנביאים ומנתק את הפסוק מפרקו.

110 שיה"ש, ז', ח.

111 תהלים, צ"ב, יג.

112 ישעיה, ל"ד טו.